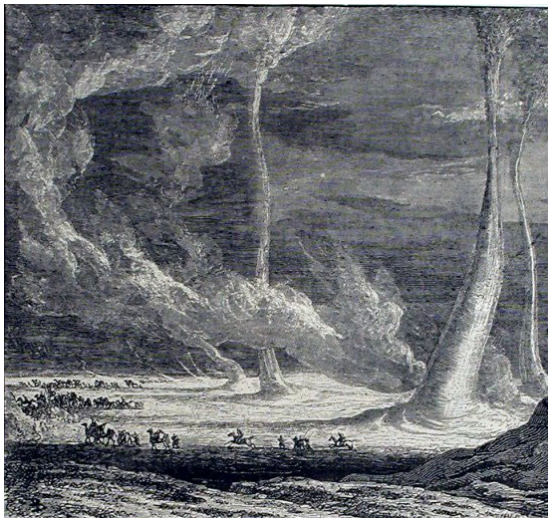

FORMALANALYS OCH FORMALISM I DET TJUGOFÖRSTA ÅRHUNDRADET

Hans T Sternudd

Institution för musik och bild, Linnéuniversitetet

I detta paper lyfts frågor dels om formalanalysens och formalismens ställning inom konst- och bildvetenskaplig forskning och undervisning i dag. Det handlar dels om den konstruktivistiska kritiken som rests emot form och formalismen under 1900-talet, som ställs emot bildanalysens grund i verkets plastiska skikt (och hur det uppfattas av betraktaren). Pappret avslutas i ett resonemang om ämneskonception – vad är konst- och bildvetenskapens kunskapsbidrag? Jag argumenterar att den grundas i de specifika metoder som används inom vår disciplin och hur dessa utgör basen för ämnets relevans inom forskning och undervisning idag och framöver. Stilen är resonerade och associativ.

Flammarion "Trombes de sable" (1873)¹

September Malevolence: *After This Darkness, There's A Next* (2008)²

När jag undervisar studenter i bildanalys brukar jag rekommendera dem att spegelvända bilden: – Håll upp den framför en spegel och se vad som händer! Tanken med denna (förfrämligande) manöver är att den riktar intresset till bildens komposition

¹ Bild från den franske astronomens Camille Flammarion (1842-1925) arbeten. Artisten bakom gravyren okänd. Hämtad från peacay. 2005. "Flammarion." *BibliOdyssey* 16 december. <http://bibliodyssey.blogspot.com/2005/12/flammarion.html>. [Hämtad 2023-10-19]

² September Malevolence. 2023. "After This Darkness, There's A Next." *Bandcamp*. <https://september-malevolence.bandcamp.com/album/after-this-darkness-theres-a-next>. [Hämtad 2023-10-19]

<https://www.discogs.com/release/1310660-September-Malevolence-After-This-Darkness-Theres-A-Next>

– det handlar om form. Hur påverkas bilden av tornadorna som drar fram över slätten när September-Malevolence spegelvänder Flammarions bild på sitt album *After this-Darkness there's a Next* (2008)? Får flykten en annan betydelse när den ges en framåt drivande rörelse? Är detta intryck kulturellt konstituerat? Aspekter som identifieras i bilden plastiska skikt. Det handlar om perception, läsriktningar och visuell kultur.

Frågan jag vill resa här handlar formalanalysens ställning i dagens och framtidens konst- och bildvetenskap. Med bildanalys avses en metod som fokuserar på linje, form, färg, volym, komposition etc. – en analys av ”ett betydelseinnehåll direkt från bilders yta”.

Under senare år har jag arbetat i ett projekt tillsammans med arbetsterapeuter och vårdvetare,³ där deltagarna utgörs av personer som lider av stressrelaterade sjukdomstillstånd. Deltagarna har tagit fotografier av situationer där de upplever välmående, som sedan används som utgångspunkt i behandlande samtal. Mitt bidrag bestod i en analys av fotografierna. Jag gick tillväga så att jag gjorde sedvanliga analyser av fotografiernas karaktär med avseende på form och komposition. Analysen redovisas i artikeln ”A Room of Your Own” (2023).⁴ I arbetet med texten återkom ofta frågor från artikelns medförfattare om källor till de påståenden jag gjorde om bildens formmässiga kvaliteter. Eftersom jag oreflekterat gjort som jag brukar fick jag gå till källorna; vad baserade jag analysen på? Svaren hittade jag i första hand i relativt gammal litteratur, som Arnheims *Art and Visual Perception* (1974). Jag fann också att i senare litteratur hänvisades det genomgående till den äldre. I de fall där det refererades till mer dagsfärsk litteratur rörde sig om artiklar inom andra forskningsfält är det konst- och bildvetenskapliga.⁵

En granskare av artikeln ifrågasatte formalanalysen som metod utifrån konstruktivistisk kritik som kopplar ihop formalanalyser med formalismens uppfattningar om formers essentiella betydelser, bilder och konstnärliga verk som avspeglings av intention, psykiska tillstånd och som ett uttryck för ett samhälles formvilja – det vill säga hur begreppet form använts av konsthistoriker och -kritiker.⁶ Granskarens synpunkter kan ha att göra med den sociologiska inriktningen på *Visual Studies*. I vår revidering klargjorde vi att vår analys var mindre anspråksfull än så, samtidigt som vi försvarade formalanalysen som en aspekt i en bildanalys, som tillsammans med kontextuella och diskursiva analyser kan ge en mångfasetterad förståelse av bilders

³ Se till exempel Hörberg, Ulrica, Petra Wagman, och Anna Birgitta Gunnarsson. 2020. “Women’s Lived Experience of Well-Being in Everyday Life When Living With a Stress-Related Illness.” *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being* 15 (1): 1–12.

⁴ Sternudd, Hans T., Ulrica Hörberg, Petra Wagman och Anna Birgitta Gunnarsson (2023) A room of your own: photographs of situations of well-being taken by patients suffering from a stress-related illness, *Visual Studies*, DOI: 10.1080/1472586X.2023.2260354 (Pre-print)

⁵ Se till exempel Rose, Gillian. 2023. *Visual Methodologies: An Introduction to Researching with Visual Materials*. 5th ed. London: Sage, 128–135 och de hänvisningar som

⁶ Se till exempel Summers, David. 1989. ”Form’, Nineteenth-Century Metaphysics, and the Problem of Art Historical Description.” *Critical Inquiry* 15(2): 372–406.

och konstens betydelsepotential. I linje med Yve-Alain Bois försvar av formalanalys där han hävdar att:

one is never a pure eye-that even one's most formal descriptions are always predicated upon a judgment and that the stake of this judgment is always, knowingly or not, meaning. And it is my contention that the reverse is also true: it is impossible to lay any claim to meaning without specifically (and I would say initially) speaking of form.⁷

På konferensen Perspektiv på samtiden/Samtida perspektiv (2001), som arrangerades av Konstvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet, deltog jag som doktorand med ett inlägg som hävdade att konst- och bildvetare måste återvända till bilden. En appell som kanske borde upprepas här.

I antologin *Swedish art Historiography* beskrivs en interdisciplinär terräng där konst- och bildvetenskap samverkan med andra ämnen. I mitt och Margareta Wallin Wictorins bidrag argumenterade vi för att även om dessa samarbeten är utvecklande så är det viktigt att behålla ämnets/huvudområdets särart, inte för sakens skull utan för att det är vårt bidrag forskning och utbildning. Frågan är hur detta bidrag definieras. Jag menar att det är våra metoder som är ämnesspecifika, ikonografi och formalanalys är två av dem (även om vi delar formalanalysen med andra fält som bildpedagogik, medievetenskap etc.). De flesta andra metoder delar vi med andra vetenskapsgrenar: till exempel historia, samhällsvetenskap och filosofi.

I en samtid som lever i efterdyningarna av postmodernismens dominans, med inriktningar som material feminism, posthumanism och -kritik, och nymaterialism kanske vi kan återuppta det arbeten Sven Sandström med flera utvecklade på 1980-talet.⁸ Att ta stöd i samtida perceptionspsykologisk- och kognitionsforskning, som Sandström gjorde, i våra formalanalyser vore måhända stimulerande.

Hjärup den 20 oktober 2023

Hans T Sternudd

⁷ Bois, Yve-Alain. 1996. "Whose Formalism?" *The Art Bulletin* 78(1): 10.

⁸ Sandström, Sven. 1983. *Se och uppleva*. Åhus: Kalejdoskop.